

K CHARAKTERISTICE MAKEDONSKÉHO KOSTURSKÉHO DIALEKTU V

DNEŠNÍM ŘECKU

Ivan D o r o v s k ý , Brno

Makedonskou kosturskou oblast, patřící dnes k Řecku, by bylo možné rozdělit do čtyř základních nářečních skupin: Koreštata (do níž by spadalo asi 23 vesnic se slovansky mluvícím obyvatelstvem), Popole (asi 28 vesnic), Kostenarijata (asi 13 obcí) a Nestramská nářeční skupina (čítající asi 30 obcí). V tomto základním tradičním dělení^{1/} jsem provedl podstatné opravy v názvech obcí a doplnil je o jejich nynější řecké názvy.

Vlivem politických událostí zůstávají bohužel makedonské slovanské dialekty v dnešním Řecku dodnes téměř zcela neprozkoumány. Je to škoda o to větší, že tu zvláště v posledních několika desetkách let probíhá silná grecizace, silná asimilace slovanského obyvatelstva. Dokonce lze říci, že hrozí reálné nebezpečí jeho úplného pořeštění.

Existující studie z této oblasti - především tu mám na mysli práce Oblakovy,^{2/} Mažeckého,^{3/} Mazone,^{4/} Kuzova,^{5/} Goloba^{6/} a některých jiných badatelů,^{7/} zdaleka nepodávají vyčerpávající charakteristiku fonetických, lexikálních, morfologických i syntaktických zvláštností těchto nářečí. Pokusím se stručně objednat o některých zvláštnostech nestramské nářeční skupiny, do níž spadají především tyto obce: Nestram (Νεστορίον), Čiflik (Τίγλο Άνω), Čuka (Τρούκο nebo někdy Τσιουκιά), Grače (ΓΡΑΧΕ), Draničevo/Draničevo (ΔΡΑΝΙΧΕΒΟ), Zelin (ΖΕΛΙΝ), Četirog (Μεσοκραμα), Tikveni (ΚΟΛΟΚΟΥΣΙ), Manjak (ΜΑΝΙΑΚ), Dobrolišča (ΚΑΛΟΧΩΡΙ), Želagože (Πενιάρβουο), Izglebe/Izglebe (ΚΡΟΥΒΕΡΙ), Breščeni (ΧΙΛΙΣΕΝΤΟ), Gališča (ΓΙΛΙΣΧΑΝΙΣΙ), Lučovo (ΛΟΥΧΟΣ), Sveta Nedelja (Άγία Κυριακή), Drenovo (ΔΡΕΝΟΒΕΡΙ), Omotsko (ΟΜΟΤΣΟΤΣΙ), Pil'kadi (ΠΟΛΙΤΙΚΑΔΙ), Janoveni/Janovene (ΓΑΝΟΒΟΝΕΒΕΡΙ), Kalevišča (ΚΑΛΕΒΙΣΧΑ), Šlimnica/Šlimnica (ΣΛΙΜΝΙΤΣΑ), Dolno Papratsko (Κάτω Παπάτς) a některé další.

V tomto příspěvku se zaměřím jen na některé nejcharakterističtější zvláštnosti, které tento dialekt odlišují od jiných makedonských nářečí i od dnešní spisovné makedonštiny. Tak např. vokalický systém je stejný jako ve spisovné makedonštině, chybí tu však slabikotvorné ɾ a ʃ. Skupiny 6l, 6r, l6, r6 jsou tu důsledně vokalizovány a nikde není slabikotvorné ɾ nebo ʃ. Jen v některých popolských vesnicích, které

nejdou předmětem tohoto příspěvku, lze slyšet "jerový vekál", což Kuzov nesprávně zopceňil dokonce pro celý kosturaký dialekt. V nestramské nářeční skupině je však důsledně a nebo v Nestramu a několika dalších vesnicích o. Sr. na začátku slova: arži, spis. rži = ržá, arži na se darži (přísevní), arš / aržu, spis. rž = rež, arti, spis. rti = kličí.

61 al (ol) : žalto (žalto = žlutý), valk (volk = vlk), malza (molza = dojm), kelk (kolc = bek, slabina), salza / saldza (solza = slza) aj.

Na začátku slova např. alaka / aláci, spis. bleskotí = blyská se.

V nestramském nářečí je za čr- všude střídnice čar- nebo čar-: čarn,a,o = černý, čarepna (hlíněná nádoba, kterou se zakrývá těsto, než se dá do pece), čarven,a,o a odvozená čarvenikav, čarvenilo, pečarvena aj. = červený, čarevo = střevo, čareša (střešeň), čarpa = čerpám, zhrabuji, беру, čarv, čarvosan = červ, červivý. V samotném Nestramu a v některých obcích kostenarijských pak je za čr- střídnice čer-: červenik = červen, čerevo = střevo, čareša/čireša = střešeň, čarepna aj., zatímco za or- je všude car-: carvka, carvule aj. = kostel, kostelík. Nelze tu tedy souhlasit s Oblakem, který tvrdí, že v kosturakém dialektu přechází-li č v g zůstává slabikotvorné r, ani s Kuzovem, který toto tvrzení přebírá. Rozhodně se to nemůže týkat nestramské nářeční skupiny. Ostatně už Mažecki poukázal na nesprávnost podobných výkladů na základě materiálu z obcí Aposkep a Gorenci a částečně také na materiálu ze vsi Manjak.

V nestramské nářeční skupině jsou charakteristické také střídnice za nosovky. Už Urigorovič poznamenává,^{8/} že se v některých slovech zachovala úplná nosovost. Staré nosovky o, o mají v nestramském nářečí střídnice a nebo e, v nářečí samotného Nestramu a v Kostenarij o nebo e: raka, maka, prat, pat, maž, kašča, (roka, meka, prot, pot, mež, košča) aj.

Nosovky jsou zde zachovány v následujících případech, kde vývoj je o a, a+n+ m. Uvádím je zde abecedně (v závorce jim odpovídají tvary z Nestramu):

dobó - damp, dambovi, dambja (dop, dombja)
drofó - drank, drandzi, dranzi drangovi (dreng, drongač, drengovi)
goba - gamba, gambi (gamba, gombi)
globokó - lambok, lamboki (dlomboka, limboki)
grodó - grandí a dovozené: otgranden (grondi, otgronden)
kođeís - kandelja, kandelji, kandelče

<u>krogó</u>	- krank, krange, krandzi/ krangevi (krénk, krungovi)
<u>mode</u>	- mande, mandí, mandenišča (monde, mondi)
<u>moaró</u>	- mandar, mandra, mandro (mondar, mondra, mondre)
<u>poditi</u>	- panda, -iš, -i, a odvozená od něj
<u>podaró</u>	- pendar, pandarnica
<u>sobota</u>	- samba, sambí (somba, sembi)
<u>zobó</u>	- zamp, zambo, zambí/ zambja, zambica (zop, zambut, zombi, zumbica)

žalodó - žalanda, žalandi (žolondi).

Rovněž není bez zajímavosti, že tu analogicky vznikla u některých slov druhotná nosovost, např. mógle magla magla a všechna slova od toho odvozená, umbre, umbren aj. V Nestramu jsem zaznamenal např. také fambil'a a fambrika (sr. řecky φάμπρικα).

Příklady zbytků s nazálním e uvádím zde abecedně (v závorce jsou odpovídající příklady z Nestramu):

<u>čedo</u>	- čendo, čenda, bratučenda, ale bratučet
<u>devetó</u>	- devet, ale devendese (devendeset)
<u>goveda</u>	- govendo, govenda, govendar (guvendo, guvenda)
<u>gledati</u>	- se glendam (na salce na oglendaloto), glendosalce
<u>greda</u>	- grenda, grendi
<u>ledina</u>	- lendina, lendini
<u>lediti</u>	- ve spojení da tí se zalandi imeto
<u>pečó</u>	- penda, pendi
<u>petó</u>	- peudese(t), pendokraka (zvezda)
<u>preda</u>	- prenda, -iš, prendíika, prendilo, prendivo
<u>redó</u>	- ret (so ret), ale renda, -iš, da naredna, mu se naredi (da jaj), také renda, -iš, atd. s významem plakati, naříkati, lamentovati nad hrobem apod.

Důkladného studia by si v nestramském nářečí zaslouhoval systém slovesných časů. Rad bych se zde zmínil o tvarech pomocného slovesa býti. Zatímco v mnoha jiných makédonských nářečích je v 1.os.sg. přítomta su, sum, v nářečí Nestramu a několika vesnic v jeho nejbližším okolí je tvar se nebo ese. Tvary slovesa býti zde vypadají v přítomtu takto:

1. ese nebo se (ne ese, ne se)
2. esi, si (ne esi, ne si)
3. esti (ne esti, sr.stal. ióstó)
1. esme (nesme, ne esme, sr. stal. ióamó)
2. este (neste, ne este, sr.stal. ióstó)
3. eae (nese, ne ese)

Máme zde tedy tvary téměř původní, staroslověnské, jako je tomu také v nářečí Boboštica. Je tu ještě jedna zajímavá skutečnost. Na rozdíl od staroslověnského tvaru 3.oc.pl. СѢТО tu máme tvar ese, který je stejný také pro 1.os.sg. Kladu si otázku, zda tu není jistá analogie s tvary novořeckého pomocného slovesa είπα, které má v prezentu zase stejné tvary pro 3.os.sg. a 3.os.plurálu, např. εἶπε εἶπαν.

V nestramakém nářečí chybí futurální tvary tohoto slovesa. Ty jsou nahrazeny částicí ke (nebo v samotném Nestramu v některých kestenarijských obcích za) + slovesný tvar prezenta slovesa býti. Např. místo spisovného Toj ke bude dobar učitel je Toj ke (za) esti dobar daakal. Odpovídá to přesně řecké konstrukci částice εἰ + indikativ prezenta slovesa býti: αὐτός εἰ εἶπα. καλός δόσκαλος.

Viktorem Grigorovič ve svých Očerkách^{9/} poznamenal, že "na jihu od Bitole a Ochridského jezera, v Korče, Boboštica se zachoval v některých slovech úplný rinesans". Jako příklad uvedl pozdrav: "da budeš živ", který prý slyšel na vlastní uši. Z oblasti nestramakého nářečí, konkrétně z vesnice Čuka, mám zaznamenan jediný příklad takové nosovosti v slovese býti a to v gnomické větě: jasak da ti bandi so valkovi mandj.

Jak je jistě známo, částice ke pro tvoření futura nemá ve všech makedonských nářečích stejnou podobu. Je tu zastoupena od ke, ka, přes za (která je též v Bobošticí) až po za, která je zastoupena v solunských nářečích a pak hlavně v oblasti Nestramu.

Částice za tu nepochybně vznikla pod vlivem výslovnosti řecké futurální částice εἰ. Tvoření futura v nové řečtině a v nestramakém nářečí je stejné, dokonce i v těch případech, kdy před částicí εἰ, za stojí zápor. Např. Za gu napraj, ne za gu napraj, za jaj, ne za jaj (= udělá to, neudělá to, bude jíst, nebude jíst) vedle Za jaj, za ne jaj, tedy se záporem před slovesným tvarem, nikoliv před za, což v řečtině není možné.

Pod zřejmým vlivem řečtiny je i tvoření podmínovacího způsobu pomocí ke (za): da znaie, za vode (= kdybych věděl, šel bych, byl bych býval šel), da mi vel še, za vode na svadba (= kdyby mi řekl, kdyby mi byl býval řekl, šel bych, byl bych býval šel na svatbu), což odpovídá přesně řeckému typu tvoření podobných kondicionálních vět: εἰ εἶπα, εἰ εἶπα, εἰ εἶπα, εἰ εἶπα.

Vliv balkánských jazyků, především však řečtiny, je patrný (tak jako ostatně i v mnohých jiných makedonských nářečích) také ve vývoji typu opisaného perfekta použitím slovesa imti jako pomocného slovesa: např. iman praveno, řec. ἔχω κέρ imam šetano, řec. ἔχω κέρ

ima ojdeno, řec. $\epsilon_{\text{y}} \mu \alpha \epsilon \iota$. Tvoření perfektních tvarů pomocí
ima tvoří celé paradigma.

Ze zvláštností nestramského nářečí bych vybral ještě dvě. Tak jako v některých jiných makedonských dialektech, je také zde krátký zájmený tvar spisovný im, který je společný pro mužský, ženský a střední rod, zaměněn tvarem mu: mu reku na svite (= řekl (a) jsem všem). V tomto nářečí je docela běžná a vlastně jediná záměna tvaru osobního zájmena ženského rodu ì (např. spis. ì rekov na majka ì = řekl jsem její matce) tvarem osobního zájmena pro mužský a střední rod. Např. Mu reku na majka mu = řekl(a) jsem její (jeho) matce, Maš mu kinisa za da oj na niva = její manžel se vydal na cestu na pole, Da mu šiniš poklanatije na majka ti = pozdravuj svou maminku apod.

Podle Koneského to ukazuje na to, že krátké tvary zájmen jsou redukovány zde na společný znak pro určení vztahu k předmětu, zatímco označení rodu a čísla je zeslablé, protože tyto znaky jsou určeny delším tvarem nebo podstatným jménem, a nímž jsou krátké tvary spojeny dvojím předmětem.^{10/}

Nakonec ještě velmi stručně o změně sykavky *o* tré v *tupou*, která je vlastní tomuto nářečí. Následuje-li za *S* hláčka *L* a po ní samohláčka *I* nebo *E*, pak se sykavka *S* mění v *Š*: mašlina = oliva (ale maslo = olej), ašli/ašlij = jesle, jesličky, šliva = slíva, šliveni = Sliveni, šlirnica = Slirnica (místní jména), šlet/šledo = stopa, obyčejně jen část spodku chodidla, šlest = druh trávy, šlep = slepý, ošlepna = oslepl a další odvozeniny od tohoto slovesa, šleči se = svlékni se, toj šleze = ašel, sestoupil a další tvary od tohoto slovesa, vran šlitna = ptáček odletěl atd. Dokonce jsem zaznamenal také změnu *Z* v *Ž*, např. toj izleze, ižleva = vyšel, vychází, go izleči = vyléčil jej, go ižli-za = vylízal to aj.

Pokusil jsem se zde ukázat jen na některé charakteristické zvláštnosti nestramského nářečí. Poznamenávám, že i uvnitř této nářeční skupiny existují rozdíly. Ponechal jsem přitom stranou otázky spojené s morfologií, přízvukem a syntaxí i otázky lexikální, třebaže i ony zůstávají bohužel dosud nedostatečně zpracovány.

P o z n á m k y

1/ G. K o n s t a n t i n o v , Kosturska epopeja (naselenieto na Kosturska okolijsa, predi i sega), Plovdiv 1941.

2/ V. O b l a k , Macedonische Studien; Sitzungsbd.k.k.A.d. W. Bd. CXXXIV.

- 3/ M. M a Y e c k i , Drobiazgi z Macedonji, Luč s'łowiański, III, Krakov 1934.
- 4/ A. M a z o n , Contes slaves de la Macédoine Sud-occidentale, Paris 1923.
- 5/ A. K u z o v , Kosturekijat govor. S etnografični beleški vārču kosturčani. Izvestija na seminara po slavjanska filologija, kn. IV, 1921.
- 6/ Zb. G o l e b , Dva makedonski govora (na Sucho i Visoka vo Solunsko), Makedonski jazik, roč. XI-XII, kn. 1-2, 1960/1961, str. 111-182, a Makedonski jazik, roč. XIII-XIV, kn.1-2, 1962-1963, str. 173-276.
- 7/ Bl. Š k l i f o v např. ve své stati Kosturekijat govor, vydané jako brožura k VI. mezinárodnímu sjezdu slavistů 1968 (20 stran) věnuje charakteristice fonetiky, morfologie, přízvuku, syntaxe a lexiky pouhé dvě (!) stránky, zatímco na dalších stránkách se snaží dokázat, že makedonské dialekty v Kostursku jsou bulharské a že tamní Makedonci jsou vlastně Bulhaři.
- 8/ V. G r i g o r o v i č , Očerik putšestvijsa po jevropskoj Tur izd. vtoroje, Moskva 1877, zvl. str. 162-166.
- 9/ Tamtěž, str. 165.
- 10/ B. K o n e s k i , Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik I,II, Skopje 1967, str. 333.

ZUR CHARAKTERISTIK DES MAZEDONISCHEN KOSTURISCHEN DIALEKTS IM
HEUTIGEN GRIECHENLAND

Der Verfasser behandelt in seinem Beitrag einige charakteristische Besonderheiten des mazedonischen kosturischen Dialekts im heutigen Griechenland, vor allem der nestramischen Mundart. Zu diesen Besonderheiten zählt er vornehmlich das nicht silbenbildende r , l , die Wechsellaute für cr , $čr$, -, die Wechsellaute für Nasale, zu denen er Beispiele s. führt.

Im System der Zeitformen behandelt der Verfasser die Präsensformen des Hilfszeitwortes sein und die eigenartige Bildungsweise des Futurs mittels der Präsensformen. Besondere Aufmerksamkeit widmet er dem Futur in der nestramischen Mundart, das analog dem des griechischen gebildet wird. Die Wurzeln des umschriebenen Perfekts vom Typus "habeo factum" und "casus sum" findet der Verfasser im Neugriechischen. Zu den Besonderheiten der nestramischen Mundart zählt er auch die Ersetzung des weiblichen Personalpronomens durch die Form des männlichen und sächlichen Personalpronomens. Abschließend führt er einige Beispiele des Wechsels s $š$ an, was ebenfalls für die nestramer Mundart charakteristisch ist.